

Az egymásba átfolyó emlékek versnaptára

Értékelés Géher István *Eszkendők éve* című verseskötetről

Géher István *Eszkendők éve* című karcsú verseskötete folytatja az „Új Folyam” kötet által kijelölt költői pályáivet, ám egyúttal jelentősen el is tér attól. Ötvenkét számozott verset, ötvenkét kétszer nyolc soros, *ottava rima* strófaképletben írott költeményt tartalmaz, amelyek az év ötvenkét (egész) hetének számaira utalnak, az „Új Folyam” az évszakok tematikája szerint ciklusokra tagolódó, egy szimbolikus évet kiadva, magukat lírai naptárként olvastatva. Hasonlóan az *Anakreóni dalok* kötet epigrammáihoz, ahol azon felül, hogy egy adott antik görög lírikust használ alteregóként a költő, itt sincsenek jelen a versekben vendégszövegek, és nem követi a főszöveget az intertextuális utalásrendszer megfejtését kínáló filológiai jegyzetapparátus sem. Már-már szélsőségesen vallomásos, a biografizmusig lecsupaszított alanyi költészet ez a javából, ahol a költői beszélőt az egyszerűség kedvéért nagyjából nyugodtan tekintheti az olvasó azonosnak a szerzővel, Géher Istvánnal, a költő-irodalomtörténész-műfordítóval, és persze elsősorban az emberrel.

A kötet verseinek alaptematikája nem más, mint a beszélő személyes emlékeinek felidézése. A nyitó és a záró versek keretet alkotnak, és a bennük szereplő, az elején még fiatal, a végén pedig már öregként megjelenő emberpár kavargó emlékei töltik ki a közöttük elhelyezkedő ötven, páros ottava rimában írott költemény szövegét:

1

kik ezek az újévi sziklamászók?
ha ők azok. /vagy az még egy korábbi
kép? másokkal, fel – ugyanoda, látni
a ködmozgásban a szelet./ homályos
helyzet: jövőbe tarolt, téli tájban
négyen mennek. honnan hová lehet,
szél ellen is? huszonkét évesek
múltak, taposnak át a makulátlan,

reggeli havon, messzire. /tovább van
még a házasság, a válás, a külföld –
a két-két gyerek, az itt-ott kigürcölt
boldogság.../ most múlik múltjuk: vidáman
postáznak levlapot a majd-halottnak,
akitől emberséget tanulhattak,
bár gazember volt. besüpped a hó
alattuk. hol a megmásznivaló?

Így szól a kötet bevezető verse, ahol megkezdődik a szimbolikus év, a kezdetben még fiatal pár közös élete. S bár a versnaptár kezdő- és végpontja, a fiatalság és az öregség nyilván kronológiai sorrendben követik egymást, a közöttük elhelyezkedő szövegtérben megverselt emlékek időrendje korántsem mindig tiszta. A beszélő emlékei, az egyes biográfiai események át-átfolynak egymásba, majd kaleidoszkópszerűen újra egymás mellé rendeződnek.

A nem mindig egyértelmű kronológiai sorrend ellenére azonban teljesen tisztán és érthetően tudósítanak a versek az egyes bennük megidézett biográfiai eseményekről, melyekbe számtalan alkalommal szóltak bele a magyar történelem viharai úgy, hogy az egyén a lehető legcsekélyebb módon sem volt ura a saját sorsának. A tizennegyedik vers például a beszélővel a burkolt költői utalások szerint azonosnak tekintendő Géher István első unokája megszületésének emlékét idézi meg, és azt a szorongással, aggodalommal szükségszerűen vegyes boldogságot, melyet akkor érzett:

14

szerda este az ajtómrá kiírtam,
tíz éve múlt, kinyíló áprilisban:
„nagyapai elfoglaltság miatt
a műfordítás óra elmarad”.
és elindultam hídon-hegyen át
megtekinteni azt az unokát,
akinek tárgyitalan tekintetét
az üveg mögülről vehettem épp

magam is, hogy néz, ki az ott
/már hárman vannak – és én hol vagyok?/
a nagyszülői térben, ahol a
használati tárgy: mitológia...
másnak mesélek. bár nem hasznosabb,
tartom naponta az óráimat
zárt ajtó mögött. mert éveimet
nem rájuk fordítom: csak nézhetek.

Itt, miként a kötet számos versében, elsősorban a magánélet, a magánemberi lét, a család emlékeinek felidézése és rendszerezése dominál, apró összeütközésben a beszélő szakmai, tanári-irodalmári életével, azonban a kötet számos szöveghelyen túllép az életrajz egyes eseményei pusztán költői elbeszélésének keretein, és kitér azokra az igencsak súlyos törésekre, melyeket a XX. századi magyar történelem bizonyos eseményei okoztak az életrajzban. A huszonhetes számot viselő vers a kötet közepén példának okáért azt beszéli el, miként nyilvánították a költőt családjával együtt minden ok nélkül osztályidegennek a kommunista diktatúra első évtizedeiben, és miként tudott végül is bekerülni az egyetemre számára kényelmetlen és igencsak visszás módon, úgymond pártvonalon, ahogyan az a korban szokás volt:

27

tudtam persze, hogy „osztályidegen”
vagyok, de azt hittem, ha megnyerem
a versenyt, felvesznek, mert ez a törvény –
pedig törvényszerű volt, ami történet
egy júliusi koradélután
a konyhaszobában ott sírt anyám
/strandról jöttem, a szemem tele volt,
még fénylett benne a múlt esti hold/

a levél fölött: hogy minden hiába

„helyhiány miatt”... de volt egy komája
a tisztnek, aki matematikát
tanult tőlem, s vele búcsúba járt.
„ha nem veszik fel ezt a gyereket,
nem lesz több búcsú, komám.” és betett
az egyetemre. helyemen vagyok –
napom helyén lemenő hold ragyog.

A megnyilatkozó lírai szubjektum e versben meglehetősen ellentmondásos hangulatban eleveníti fel azon igazságtalanságokat, amelyeket el kellett szenvednie a politikai rendszer(ek)től. Habár meglehetősen felemás módon bejutott az egyetemre, ahol azután oktatói státuszt is kapott – látszólag a „*helyén van*”, írja a jelen perspektívájából, mégis ott motoszkál benne a kétely, vajon jól volt-e, jól van-e mindez így, a vers utolsó sora pedig utal az egész élethelyzet visszas voltára. Ahol a napnak kellene ragyognia, ott csak a hold világít valamiképp, az is épp lemenő félben van. Nem állunk tehát messze az élet horizontjának elsötétedésétől, mely mind a lírai beszélő kedélye horizontjának folyamatos sötétségét, mind pedig az életkor előrehaladtával a fizikai hanyatlást, az elmúlás közelségének egzisztenciális szorongását is jelentheti. A múlt visszasságairól felidézett, borús hangulatot idéző emlékek és a jövőre vetített, közelinek érzett halál gondolata egyszerre vannak jelen a költeményben, még súlyosabbá és komorabbá téve az emlékezés amúgy sem felhőtlen folyamatát...

A negyvenes számot viselő vers a kötet vége felé ugyancsak nagy ugrást tesz az időben, s megint a megnyilatkozó lírai szubjektum ifjúkorára emlékezik vissza. A magánélet és a történelem viharai azonban a kötet számos költeményének tanúsága szerint egymástól elválaszthatatlanok, az ember pedig szükségszerűen a történelembe vettve éli hányatott életét, a történelmi események emlékei pedig súlyos üledékként rakódnak a magánélet emlékezetére. Géher költői beszélő talán létezése egyik legnagyobb tragédiájaként azt éli meg, hogy mindig úgy kell éreznie, szinte sosem ura a saját sorsának – az ember sorsa felett mindig tőle szinte teljesen független, külső tényezők, történelmi folyamatok, politikai döntéshozók diszponálnak, ő pedig talán hiába is úszik az árral szemben, valami úgyis magával sodorja. A negyvenes szonettben egészen konkrétan az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei elevenednek meg, abból a perspektívából, amelyből az akkor még fiatal lírai beszélő és családja látta és átélte a történéseket:

mire emlékszel abból az időből?
/maradj még ott!/ az októberi nap
süti a teret, a házat, belülről
valaki kijő, a kapu alatt
céloz a nemzetőr, amíg előjön
lefogva egy véresarcú alak –
nincs rá fogalmad: nincs misztérium.
az igazságügyminisztérium

előtt állok apáddal megbeszélni
más táblabírákkal a történelmi
igazságtételt: sem leszámolás,
sem átmentés. „ez már változás?”
tíz éve vártad. „várjunk egy hetet.”
tankok jöttek... és vendégbor helyett
/emlékszel?/ kinyitotta azt az üveget
unottan, amit ünnepelni féltett.

Az 1956-os forradalom idején az emberek nagy történelmi változást, a totalitárius szovjet rendszer megdöntését és a demokrácia idejének elérését várták a hirtelen, szinte a semmiből támadt eseményektől, és a vers tanúsága szerint a légkört legalább annyira áthatotta a remény, mint a felkelés leverésétől és a még keményebb diktatúra kialakulásától való félelem. Tudjuk azonban, természetesen nem csupán Géher István, a költő és magánember kötetének vers-emlékeiből, hogy a nagy változásba vetett hit szinte teljesen hamis volt, utána harmincöt évnyi puha és folyamatosan puhuló, de mégiscsak diktatúra következett, és igazából még az 1990-es, úgynevezett rendszerváltáskor sem történt meg az oly sokak által vágyott polgári-demokratikus átalakulás, csak nagyon felemás, töredékes módon. Ez a tapasztalat egyébként kimondva-kimondatlanul az *Eszteendő évek* verseiben is végig ott lappang szövegről szövegre, és ahogyan az ötvenkét verset sorra olvasva haladunk előre a kötetben, a beszélő hangja pedig egyre rezignáltabb, egyre beletörődőbb lesz – talán nem csupán a hajlott életkorból fakadó halálfélelem és bizonyos felidézett magántermészetű

emlékek szomorú volta miatt. A beszélővel a történelem bánt el elsősorban, és a szakmai és magánélet egyes eseményei, visszásságai is ennek lenyomataként olvashatók.

A kötet utolsó, ötvenkettedik szonettjével a versbeszéd önmagába tér vissza, az első és az utolsó ötven köztes, emlékfelidéző verset keretbe foglaló emberpár alakja újra megjelenik, itt azonban már öreg emberek, akik szinte már-már csak *kísértenek* a földi létben – az elmúláshoz talán már közelebb érzik magukat, mint az élethez, az emlékek, a nagyrészt közösen eltöltött élet emlékei azonban még itt tartják őket:

52

kik ezek, akik itt kísértenek?
mintha álmodná őket valaki
egy szállodaszobában: a gyerek
apját-anyját öleli, temeti
tengeren túli földbe, nászmenet
vonul lyukas zászlóval, hajnali
égen nyugszik a nap, esik a hó
harangvirágra, forgat a folyó

egy csónakot, öreg szerelmesek
úsznak az árral... kimeríteni
az esztendőbe öntött éveket
hogyan is lehetne, mindig valami
/halotti visszhang hullámok felett/
közbeszól, a torkukat eltömi
a mindennapi csend – vagy az a jó,
hogyan maradt bennünk mondanivaló?

Miként a vers utolsó sora fogalmaz, még *maradt bennünk mondanivaló* egymás és a világ számára, ez pedig mindenképpen képes erőt adni az ötven emlékező versben az időrendet összekeverő szilánkokban megidézett emlékekből összeálló, hanyattatott élet után és ellenére is. Az elmúlástól való, a szövegekben mindig ott lebegő, kötetről kötetre visszatérő ősi félelem mellett nem hiányzik e kötet verseiből a mindennel szembeni élni akarás, a küzdés

vágya sem, mely még a halál látszólagos közelségében is nagy életerőt kölcsönöz e költészet beszélőjének.

Géher István *Eszkendők éve* című verseskötete ötvenkét páros ottava rima formában írott versbe sűrítve beszéli el töredékesen egy sok igazságtalan hányattatást megélt irodalmár-értelmiségi élet- és családtörténetét, melyben a humanista, polgári éthoszt valló tudós-tanár-költő és magánember emlékezetfoszlányai folyamatos feszültségben és kölcsönhatásban vannak a XX. század magyar történelmének nagy viharaival is. A beszélő szubjektum folyamatosan a történelem eseményeinek áradatában úszik az őt körülvevő mikrokörnyezettel, feleséggel, családdal, barátokkal, pályatársakkal együtt, és bár számos alkalommal alámerülni látszik, mindig, minden igazságtalanság és trauma ellenére a felszínen marad. A pozitív és negatív élettapasztalatok fragmentált versbe öntése közepette itt is tapinthatón jelenik meg a beszélő kiszámítható és nyugodt, kényelmes és adott esetben akár kisszerű polgári értelmiségi lét iránti vágya, mely bár későn, de tulajdonképpen úgy látszik, végül is megadatott neki. A géheri költészet kései, letisztultan őszinte, vallomásos-önéletrajzi megnyilvánulási formája ez, melyben a beszélő nem bújik magyar- vagy világirodalmi alteregók, Catullus, Hamlet vagy Anakreón maszkja mögé, miként tette azt számos helyen a korábbi kötetekben, hanem kész mindenfajta lírai álarc és vendégszöveg nélkül már-már félelmetes módon *önmaga* lenni és a saját maga nevében beszélni. Pusztán beszámol arról, amit átélt, de nem ítélkezik senki és semmi fölött, az ítélethozatalt pedig e helyenként szélsőségekbe csapó lírai kitárulkozás közepette a legnagyobb szerénységgel és alázattal a mindenkori olvasóra bízta...